

УДК 94(477)

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ**Лісна І.С.,***к.ю.н., доцент кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморський національний університет імені Петра Могили*

У статті висвітлені основні факти, що сприяли створенню ЗУНР, з'ясована роль і значення ЗУНР в закладенні і розвитку державного апарату.

Ключові слова: історія, ЗУНР, Галичина, Австро-Угорщина.

9 листопада 2017 року Україна святкуватиме 99 років з дня проголошення ЗУНР.

Проголошення ЗУНР – це дуже важлива сторінка історії, про це говорили ще римські мудреці, вказуючи, що історія є вчителькою життя, дозволяючи новим поколінням уникнути помилок минулих часів. Однією з таких сторінок історії є висвітлення державно-правових аспектів виникнення і діяльності Західноукраїнської Народної Республіки. Ці події свідчать про єдність українського народу, про бажання бути об'єднаними у вільній, незалежній, самостійній країні.

Новий етап у дослідженні історії ЗУНР розпочався з відновлення незалежності України у 1991 р. Протягом наступних років з'явилась значна кількість наукових і популярних робіт з цієї тематики. Проте вагомими працями можна вважати лише деякі з них, зокрема, роботи Б. Й. Тищика, В. С. Кульчицького, І. С. Лісної, С. Макарчука та деяких інших дослідників. У своїх працях автори ставлять за мету зробити аналіз історичних передумов виникнення, розвитку та причин падіння Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Галичина, як й інші західноукраїнські землі, довгі століття перебувала у складі

іноземних держав: Польщі, Австрії та Австро-Угорщини. Ці одвічно українські землі та їх населення були об'єктами нещадного колоніального гноблення – соціального, національного, релігійного, культурного. Люди, особливо робітники та найбідніше селянство, які складали більшу частину українського населення краю жили у постійній потребі, їх насильно ополячували та онімечували. В той час 37% земель належало поміщикам, тоді як 79,9% всіх селянських господарств були бідними. У краї, де на 1890 р. 63% населення становили українці, 23% – поляки і 13% – євреї, одна середня школа припадала на 656 тис. українців і на 33.5 тис. поляків. Майже 80% населення було неписьменним [2, с. 28].

Безпросвітні злидні змушували багатьох людей шукати кращої долі за кордоном. Лише за період з 1880 по 1910 р. з Галичини емігрувало 339 тис. чол., а тільки в 1913 р. до Америки виїхали 110 тис. [1, с. 6]

Краєм управляли намісники та його апарат (повітові старости, бурмистри в містах). Існували ще виборні органи крайового (Сейм) та місцевого управління, однак-будь-якої серйозної ролі вони не відігравали, функції управління австрійська влада передала польським магнатам та адміністрації. Намісниками, наприклад, з 1850 р. були виключно поляки.

Українське населення, як могло, чинило опір цьому нещадному режимові геноциду, насильницької асиміляції. Інтелігенція, греко-католицька церква підтримували в народі український дух, прагнення до волі, любов до рідної мови, історії своєї землі.

Велику роль у цьому відігравали «Руська трійця» на чолі з М. Шашкевичем, товариства «Руська бесіда», «Просвіта», ім. Т. Г. Шевченка, І. Франка, М. Павлика.

Наприкінці XIX – початку XX ст. національно-визвольний рух в Галичині ще більше зростає. Посилюють революційну боротьбу за покращення свого життя робітники і селяни. Згідно і офіційними даними, тільки з 1900 по 1903 р. тут відбулося 97 страйків робітників, в яких взяло участь 22 тис. чол. Влітку 1902 р. прокотилася хвиля виступів селян і сільськогосподарських робітників, в яких взяло участь близько 100 тис. чол. Селяни вимагали ліквідувати залишки кріпацтва, скорочення податків, поділу поміщицьких земель. В 1905-1906 рр. у зв'язку з революцією в Росії ця боротьба набрала ще ширшого розмаху. З 51 повіту Східної Галичини 30 було охоплено масовими селянськими виступами і страйками.

Зростає національна свідомість і згуртованість населення, в чому велика заслуга належить прогресивній молодій інтелігенції, зокрема студентству, радикальній частині духовенства, товариству «Просвіта», яке значно активізувало свою діяльність. На 1914 р. «Просвіта» мала понад 3 тис. читалень і бібліотек, близько 37 тис. членів-активістів. У 1894 р. було засноване спортивне товариство «Сокіл», у 1902 р. – товариство «Січ», які ставили своїм завданням виховувати молодь у дусі любові до свого народу, в дусі запорізького лицарства-козацтва. Організатором «Січі» був відомий і громадсько-політичний діяч Галичини Кирило Трильовський [3, с. 21].

Поступово українці добилися значного збільшення числа і своїх шкіл:

перед війною 1914 р. діяли вже 6 державних і 15 приватних гімназій, понад 3 тис. народних шкіл. В університеті українці мали 7 кафедр. Вирішувалося питання про заснування окремого українського університету. Напередодні війни в Галичині виходило 66 українських періодичних видань та ще 4 у Відні і Будапешті.

Велика заслуга у цьому відродженні українства належала главі греко-католицької церкви (з 1900 р.) митрополитові А. Шептицькому. Він став душею всього національного та культурного життя Галичини. Він дбав про школи, заснував науковий «інститут для студій» та «Академічний дім» у Львові, допомагав приватним школам; за свої кошти вислав молодих священиків у Рим і Відень; надавав стипендії сільській молоді для навчання за кордоном; допомагав дитячим садкам та будинкам сиріт; заснував лікарню для бідноти – «Народну річницю» у Львові; підтримував виробництва: був меценатом художників і різьбярів, висилаючи їх за кордон для поглиблення знань; допоміг художнику-наддніпрянцеві О. Новаківському створити власну художню школу, для чого, серед іншого, купив йому будинок під майстерню; заснував у Львові Український національний музей, найбільший тоді в Україні, у якому зібрано рідкісні пам'ятки українського мистецтва.

Завдяки успіхам в освітньому, релігійному, культурному житті Галичина в той час стає центром українського національного руху. Це стало можливим, незважаючи на різкий спротив поляків, через порівняно ліберальний режим і законодавство конституційної Австро-Угорської монархії, прийняте в кінці XIX – на початку XX ст. під тиском невинної революційної боротьби поневолених народів. Воно забезпечувало для неавстрійського населення деякі права, в т. ч. право користуватися рідною мовою, мати свої школи, видавництва, партії і організації, обирати своїх послів у парламент тощо.

Цього ж аж ніяк не можна було сказати в той час про Росію, де шовіністична, великоруська політика «російського держиморди» (за висловом В. І. Леніна) гнітила, викоринювала, топтала все неросійське, все передове, прогресивне, національне. Згадаймо хоч би законодавство про заборону видання, ввозу, поширення української літератури (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський акт 1876 р.), заперечення права на існування окремого українського народу взагалі, його історії, мови та ін. Таку політику проводили, таку «теорію» підтримували і поширювали у Росії не тільки чорносотенці-реакціонери, а й представники ніби-то прогресивної інтелігенції, її т. ч. революціонери-демократи, напр. В. Белінський та ін. Дотримувався такої думки, до речі, і один з «основоположників» марксизму Ф. Енгельс.

Активізація українського національного життя явно не сподобалась польській панівній верхівці. Ненависть і зневага польських магнатів-аристократів, римо-католицького духовенства, частини міщан до всього українського, до речі, і єврейського, були безмежними. Численні намагання польських панівних кіл перешкодити посиленню української позиції в Галичині призводили до щораз більшого загострення польсько-українських взаємин. Проявами цього були, серед іншого, численні зіткнення українських і польських студентів, під час яких вбито українця А. Коцка (1910 р.), вбивство студентом М. Січинським намісника Галичини реакціонера-магната Л. Потоцького (1908 р.) та ін. Поляки активно організовували в Галичині різні спортивні і військові товариства, в яких молодь проходила військовий вишкіл. На відміну від українських, вони щедро фінансувались і всіляко підтримувалися польською адміністрацією краю.

У серпні 1914 р. почалася перша світова війна. В Австро-Угорщині і Росії піднялась хвиля національного патріотизму. І в Австро-Угорщині, і в Росії власті почали

нешадне придушення всякого «інакомислія», в т. ч. «українства». Тисячі людей в Галичині – священників, інтелігенції, селян було відправлено в тюрми і концтабори.

Водночас, усвідомлюючи непримиренну ворожість російського царизму до ідеї суверенності України, до всього українського взагалі, вибираючи між двох лих, беручи до уваги відносну толерантність Австро-Угорщини до ідеї української автономії, ще напередодні війни більшість політичних діячів Галичини, крім москвофілів, запевнили австрійський уряд у своїй лояльності. 3-го серпня у Львові з представників основних українських партій (національно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної) – по 4 від кожної – утворено Головну українську раду (ГУР) на чолі з Костем Левицьким. Заступниками голови стали Михайло Павлик і Микола Ганкевич.

Завданням ради було захищати інтереси українського народу в Австро-Угорщині під час війни. 6-го серпня ГУР створила Бойову управу, закликала молодь створити військо Українських січових стрільців. Одночасно (4-го серпня) група українських емігрантів-наддніпрянців за ініціативою Д. Донцова та Д. Дорошенка заснувала Союз визволення України – «позапартійну політичну репрезентацію» великої України – для пропаганди ідеї самостійності України, опираючись на допомогу Німеччини та Австро-Угорщини.

У серпні 1914 р. австрійські власті, терплячи невдачі на фронті, дали дозвіл ГУР утворити українську військову частину – легіон Українських січових стрільців (УСС) – у складі австрійської армії і в підпорядкуванні її командування. Ентузіазм серед молоді з приводу можливості створити своє власне українське військо був величезний.

Це була справді подія великого значення, оскільки ще з часів запорізького козацтва і Хмельниччини Україна свого війська не мала. Адже національне військо –

не лише реальна, організована сила будь-якого народу, держави. Це є надія, символ захисту незалежності народу, втілення його свободи навіть тоді, коли немає потреби з кимось воювати. Тому на вістку про набір добровольців до УСС у перші ж дні записалось понад 25 тис. чол. Населення збирало на військо пожертви в грошах, дорогоцінностях, харчі.

Здивована великим напливом добровольців, австрійсько-польська адміністрація Галичини в погодженні з урядом і верховним командуванням вирішила обмежити чисельність легіону до 2,5 тис. осіб. УСС спочатку відмовились присягати на вірність Австрії, вбачаючи свою мету у боротьбі за створення незалежної Української держави. Але згодом, переконані керівництвом ГУР, що інакше їх розформують, присягнули, вірячи, що вони підуть в бій тільки за волю України.

Між тим, на фронті австрійські війська відступали і в кінці серпня – на початку вересня 1914р. російська армія зайняла Галичину. Населення краю в цілому прихильно ставилося до російських військ, як і більшість солдатів – до галичан. Але цього аж ніяк не можна сказати про російське командування та адміністрацію. Верховнокомандуючий російської армії великий князь Микола Миколайович видав з приводу зайняття Галичини маніфест «До російського народу в Австрії», в якому висловлював радість, що «весь російський народ об'єднався» і що «завершено діло Івана Калита». А новопризначений і губернатор Галичини граф О. Бобринський заявив делегації магістрату м. Львова: «Галичина і Лемківщина є здавна корінною частиною однієї великої Росії. На цих землях корінне населення завжди було російським і весь устрій повинен бути заснований на російських засадах. Я буду тут запроваджувати російську мову, закон і устрій».

В Галичину прибула також російська адміністрація, яка зайняла всі основні посади в управлінні краєм. Багато посад

було доручено місцевим москвофілам. Вірна імперській політиці, російська влада почала жорстоко нищити будь-які прояви українського життя. Ліквідовано всі українські організації і установи, в т. ч. «Просвіту», НТШ, розгромлено їхні бібліотеки та музеї. Заборонено усі українські газети й журнали, закрито видавництва, обладнання з яких вивезено в Росію. Закрито українські школи, але польських не рухали. Заборонено вживання української мови (польська не переслідувалась). Почалися масові обшуки, арешти, депортації в Росію, в Сибір української інтелігенції, священників. За короткий час тільки через львівські розподільчі тюрми було депортовано 12 тис. чол. 19 вересня 1914 р. арештовано і вивезено в Суздаль митрополита А. Шептицького. Насильно насаджувалось російське православ'я, для чого в Галичину приїхало багато православних священників на чолі з Волинським архієпископом Євлогієм. Вони очолили близько двохсот парафій, оскільки їх дотеперішні греко-католицькі священники були арештовані. Засновувались виключно православні церковно-парафіяльні школи, проводилась «інвентаризація», а фактично справжнісінький грабунок галицьких монастирів, музеїв, книгарень, бібліотек, банків тощо.

Правда, паралельно з цим прогресивна російська громадськість збирала і відправляла голодуючому населенню Галичини продовольство, одяг, гроші, медикаменти.

Влітку 1915 р. почався контрнаступ німецько-австрійських військ, які незабаром знову зайняли майже всю Галичину. Відзначився у боях за Галичину легіон УСС. До речі, з цього приводу радянські дослідники зробили з них «братовбивців», «ворогів народу», бо, бачте, вони воювали проти російської армії, де було чимало українців. Але дозвольте запитати, чії інтереси відстоювала у війні царська армія?

Що вона несла Україні, Галичині? Волю? Незалежність? Демократію? Звичайно ж, ні!

Зрештою, хай на звинувачення дадуть відповідь самі січові стрільці. Ось що вони писали у своєму зверненні до Загальної української ради 11 листопада 1915 р.: «Ми пішли в цю світову завірюху, щоб наша Україна... могла проголосити, що є і хоче бути, хоче мати своє місце під сонцем... Тривожить нас ця думка, чи жертва крові принесе користь Україні, чи могили наших товаришів, найкращих синів України, які виростають... від далекого Закарпаття аж до подільських степів – причиняться до поправи незавидної долі нашого народу, приспішать зірвання ганебних кайдан неволі».

Разом з відступаючими російськими військами тікали й москвофіли, які до того ж зуміли переконати тисячі галичан переїхати в Росію. Переселенців тижнями везли за Урал, до Пермі. В антисанітарних умовах, з голоду і хвороб значна частина їх загинула ще в дорозі.

Перша світова війна вже до краю загострила соціально-економічні, політичні, національні та інші протиріччя в Австро-Угорщині і призвела до її розпаду восени 1918 р. Після чого проголосили незалежність Польща, Чехословаччина, Угорщина та інші поневолені імперією території.

18 жовтня 1918 р. у Львові зібралися посланці усіх українських політичних партій і сил краю, послали австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, представники від духовенства і студентства. Вони утворили Українську Національну Раду на чолі з Є. Петрушевичем, яка негайно проголосила про створення на українських землях Австро-Угорщини Української держави. Правда, поки що у складі монархи, з якою галицькі політики не наслідились порвати зв'язки.

Польські ж кола у Варшаві та Галичині активно готувались до захоплення влади та передачі всього краю до складу

Польської держави. Це було призначено на 1 листопада 1918 р.

За таких умов чекати українцям не можна було. У ніч з 31 жовтня на 1 листопада Центральний військовий комітет, утворений з офіцерів-українців на чолі з сотником Д. Вітовським, з 1500 вояків і старшин зайняв усі стратегічні пункти Львова, піднявши на ратуші синьо-жовтий прапор. У перші дні листопада українські організації і військові команди взяли владу до своїх рук по всьому краю. Пройшло це безкровно, ніякого опору ніхто не чинив. Правда, спокій тривав недовго, бо польські військові організації у Львові вже у другій половині дня 1 листопада почали збройні дії. Пропозиції українського управління сісти за стіл переговорів і мирно вирішити всі проблеми польською стороною були проігноровані.

У відозві «Український Народе!» від 1 листопада 1918 року Українська Національна Рада повідомляла «Господар Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави» [4, с. 37]. Вже у цьому першому правовому акті підкреслювалось, що всім громадянам нової держави, незалежно від національності і віросповідання, гарантуються громадянська, національна і віросповідна рівноправність. Усім національним меншинам пропонувалось обрати своїх представників до складу Української Національної Ради.

Згідно з розпорядженням Української Національної Ради від 1 листопада на всій території держави належало ліквідувати всі старі органи державної влади і управління та шляхом виборів утворити нові - у повітах обрати повітових комісарів та повітові національні ради, у містах і селах - відповідно міських і громадських комісарів та їх «прибічні ради» [5, с. 49].

Ця політика толерантності, поваги до прав та інтересів національних меншин неухильно проводилась керівництвом Української держави і в подальшому.

9 листопада 1918 р. на засіданні Української Національної Ради було визначено назву держави – Західноукраїнська Народна Республіка. Вона охоплювала близько 70 тис. кв. км території з 6 млн. населенням (71% українців, 14% поляків, 13% євреїв). Правда, невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття – Чехословаччина. Все це відбулося зі згоди і санкції Антанти. Таким чином, фактично ЗУНР охоплювала лише територію Східної Галичини з 4 млн. населення [1].

У цей же день Українська Національна Рада сформувала уряд – Державний Секретаріат, який складався з 14 державних секретарств (міністерств). Головою (прем'єр-міністром) було обрано К. Левицького (у грудні його замінив С. Голубович). Характерно, що одним з основних завдань уряду було визначено вжити всіх необхідних заходів для об'єднання західноукраїнських земель з утвореною на сході Українською соборною державою. Тобто, як влада, так і населення ЗУНР не мислили себе у відриві від усієї України.

Таким чином, утворенню ЗУНР сприяла поразка Австро-Угорщини у Першій світовій війні, яка активізувала національно визвольний рух населення, яке було об'єктом нещадного колоніального гноблення – соціального, національного, релігійного, культурного. Це призвело до створення на українських землях Австро-Угорщини української держави, яка у короткий строк сформувала основні ланки державного механізму ЗУНР – центральні та місцеві органи державної влади і управління, правоохоронні органи, збройні сили, закріпили гарантії нових виборчих прав усім громадянам держави, надали широкі права національним меншинам. Державною мовою республіки було узаконено українську. Хоча, правлячі кола ЗУНР допустили у своїй діяльності чимало помилок, прорахунків, особливо при вирішенні соціально-економічних питань,

роль і значення полягає в тому, що ЗУНР була демократичною, народною державою з пануванням права, справедливості, порядку, найвищою заслугою, якої було об'єднання у січні 1919 р. з Українською Народною Республікою в єдину соборну Українську державу. ЗУНР хоч і проіснувала недовго, проте стала яскравою сторінкою героїчної боротьби українського народу за незалежність.

Література:

1. Лісна І. С. Становлення державності в Україні (1917 – 1922 рр.): [монографія у 2-х частинах] / І. С. Лісна. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. Ч. 2. – 2014. – 444 с.
2. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський – Львів, 1954. – С. 27-31.
3. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині XIX – на поч. XX ст.) / В. С. Кульчицький. – Львів, 1966. – 67 с.
4. Тищик Б. Й. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр. (до 75-річчя утворення і діяльності) / Б. Й. Тищик, О. А. Вівчаренко. – Коломия: Світ, 1993. – 118 с.
5. Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. А. Макарчук. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.

References:

1. Lisna I. S. Stanovlennia derzhavnosti v Ukraini (1917 – 1922 rr.): [monohrafiia u 2-kh chastynakh] / I. S. Lisna. – Mykolaiv: Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly, 2014. Ch. 2. – 2014. – 444 s.
2. Osechynskiy V. Halychynapidhnytom Avstro-Uhorshchyny v epokhuimperializmu / V. Osechynskiy – Lviv, 1954. – S. 27-31.
3. Kulchytskyi V. S. Derzhavnyi lad i pravo v Halychyni (v druhiipolovyni KhIKh – na poch. KhKh st.) / V. S. Kulchytskyi. – Lviv, 1966. – 67 s.

4. Tyshchuk B. Y. Zakhidnoukrainska Narodna Respublika. 1918–1923 rr. (do 75-ricchhia utvorennia i diialnosti) /B. Y. Tyshchuk, O. A. Vivcharenko. – Kolomyia: Svit, 1993. – 118 s.

5. Makarchuk S. A. Ukrainskarespublika halychan. Narysy pro ZUNR / S. A. Makarchuk. –Lviv: Svit, 1997. – 192 s.

Лисна И. С. Борьба украинского народа за независимость – Статья.

В статье рассмотрены основные факты, способствовавшие созданию ЗУНР, выяснена роль и значение ЗУНР в закладке и развития государственного аппарата.

Ключевые слова: история, ЗУНР, Галичина, Австро-Венгрия.

Lisna I. S. Struggle of Ukrainian people for independence - Article.

In the article we try to describe the main facts that contributed for creation the WestUkrainian Peoples Republic. We find out the role and importance WUPR in laying and development of the state apparatus.

Keywords: history, ZUNR, Galicia, Austria-Hungary.

Авторська довідка:

I. С. Лісна к.ю.н., доцент кафедри історії та теорії держави і права Чорноморський національний університет іме ні Петра Могили.

Стаття подана до друку 17.06.2017р.